

Žiža Eparchy was founded and the society's paper *Žiža* was launched. The government abolished the eparchies of Šabac and Negotin. The districts of Kragujevac and Jagodina were annexed to the Žiža Eparchy, thus enlarging it.

He remained on the throne of the Žiža bishops until 1889, when the entire non-canon bishopric was relieved of duty and retired, ceding its place to the deposed bishopric. After his retirement, he lived for a while in Zagreb, Dubrovnik, Cetinje, and then left for Germany where he studied theology and philosophy in Jena and Tübingen. After the death of Metropolitan Mihailo in 1898, he was elected Bishop of Niš. He was again pensioned in 1911. He died in Belgrade in 1916. He was transferred to Niš in 1922 and buried in the northern porch of the Niš Cathedral.

He was a state adviser, an honorary member of the Serbian Academy of Sciences and Arts, and a member of the Serbian Intellectual Society in Novi Sad.

КРАЉЕВИ У КРАЉЕВУ (1882 – 1889 – 1904)

Љубодраг П. РИСТИЋ

После пада либералне владе Јована Ристића октобра 1880. године кнез Милан Обреновић и нова, напредњачка влада су водили изразито аустрофилску политику. То се огледало, пре свега, у трговинском уговору, железничком питању и потписивању Тајне конвенције.

Непосредно по паду Ристићевог кабинета напредњачка влада је признала важност аустроугарско-турског уговора из 1862, чиме је Аустро-Угарска добила „клаузу највећег повлашћења без узајамности“. Према споразуму са Аустро-Угарском грађење пруге Београд – Врање требало је да почне јуна 1880. године и да се заврши за три године. Тајна конвенција је била у директној вези са Тројецарским савезом који је закључен 18. јуна 1881. године између Русије, Аустро-Угарске и Немачке и којим је Русија признала Аустро-Угарској право да анектира Босну и Херцеговину за узврат добила обећање да се Немачка и Аустро-Угарска неће противити уједињењу Бугарске и Источне Румелије. Тајном конвенцијом Аустро-Угарска је, 28. јуна 1881. године, добила обећање српских потписника да „Србија неће трпети политичке, верске или друге мутње које би, полазећи са њеног земљишта, ишле противу Аустро-Угарске монархије, подразумевајући ту и Босну, Херцеговину, и Ново-Пазарски санџак“. У замену је Србија добила обећање Аустро-Угарске да ће имати њену подршку приликом проглашења за краљевину и магловито обећање пружања подршке приликом њеног будућег проширења на југ, изузимајући Новопазарски санџак. Последица одредаба Тајне конвенције било је сузбијање сваког рада на утврђивању српских националних интереса у Босни и Херцеговини.¹

¹ Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига друга: *Од прогласа независности Србије до абдика-*

Јануара 1881. године са француским Друштвом генералне уније (La Société de l'Union Générale) склопљен је уговор о грађењу железнице кроз Србију од Београда до Врања. Потписивање овог уговора изазвало је огромно интересовање у Србији. Одмах су га напали не само владини противници већ и независни стручњаци. Поред стручних разлога, истицан је и политички: председник Генералне уније Ежен Бонту (Eugene Bontoux) је, због пословних веза са бечком Лендербанком (Österreichische Länderbank), служио и интересима Аустро-Угарске. Тумачило се да давање концесија Генералној унији значи стављање српске железнице под аустријски утицај. Говорило се да је Бонту поткупио већину у влади а на челу листе поткупљених стављано је име кнеза Милана.²

Велики русофил митрополит Михаило је, због ширења панславистичке пропаганде на Балкану, сметао Аустро-Угарској. Под утицајем Беча кнез Милан је тражио згодан тренутак за његово збацивање. Октобра 1881. године због противљења закону о таксама митрополит Михаило је незаконито смењен. Од тада су се руско-рпски односи нагло погоршавали и руски кабинет је као обавезан услов побољшања односа истакао враћање митрополита Михаила на његов положај.³

Читав след догађаја осим, наравно, Тајне конвенције био је познат јавности Кнежевине Србије и изазвао је прилично негодовање и све јачи отпор опозиције. Постојала је могућност да опозиција изласком из Скупштине потпуно блокира њен рад. Када се испоставило да је Бонтуова афера сувише уздрмала српску јавност и када су се почеле спомињати оставка српске владе, распад Напредњачке странке, па и оставка кнеза Милана, неопходно је било да се посегне за неким политичким потезом којим би се вратио углед владару и влади. Председник владе Кнежевине Србије Милан Пироћанац је дошао на идеју да би се то могло постићи „уздицањем Србије на степен Краљевине“. Он је ову идеју саопштио само министру унутрашњих послова Милутину Гарашанину, али је за њу убрзо сазнао и Аустро-Угарски посланик гроф Кевенхилер

ције краља Милана 1878–1889, Београд 1924, 101–111, 177–183; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књига друга (1878–1889), Београд 1927, 31–38, 49–66.

² Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 174–177; С. Јовановић, *нав. дело*, II, 90–101.

³ Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 183–185; С. Јовановић, *нав. дело*, II, 102–108; Војислав Вучковић, *Пад Генералне уније и проглас Краљевине (1882)*, Глас Српске академије наука ССХVIII, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд 1956, 51–52.

(Khevenhuller).⁴ Када се, фебруара 1882. године, дознало да су се радикали и либерали договорили да заједнички напусте Скупштину, председник владе Милан Пироћанац се вратио својој ранијој идеји о проглашењу краљевине. Мада је тврдио да су разлози за проглашење краљевине искључиво унутрашњеполитички и да ће то пробудити успавани патриотизам, утврдити положај владара и ојачати владу, није успео да сакрије да то има везе и са дешавањима источно и западно од Србије.⁵

Идеју Пироћанца су прихватили и српска влада и кнез Милан. После кратких тајних договора у Србији уследила је дипломатска припрема. Милан Пироћанац је обавестио посланике великих сила „да је одлучено да се кнез Милан одмах, без чекања на сазивање велике скупштине, прогласи за краља“. „Да би се избегли проблеми са опозицијом, он је замолио дипломатске представнике да ову ствар држе у тајности колико год је то могуће.“ Истовремено, посланици Србије код сила потписница Берлинског уговора су добили наређења да о одлуци о проглашењу краљевине одмах обавесте владе тих држава.⁶ У складу са одредбама Тајне конвенције Аустро-Угарска која је претходно у тајности обавештена о овој намери српске владе, није имала ништа против, а „у српским стварима, већина Сила поводила се за Аустријом“.⁷

Законом од 22. фебруара/6. марта 1882. године Кнежевина Србија је проглашена наследном Краљевином Србијом, кнез Милан Обреновић краљем Миланом I („Краљевско Величанство“) и кнежевић Александар краљевићем престолонаследником Србије („Краљевско Височанство“). Истога дана краљ Милан је објавио свој проглас *Драги мој народе*. И за краља Милана и за тадашњу напредњачку владу Србије једини циљ проглашавања краљевине био је спасавање режима. Њима није на памет падала идеја о томе да би се овај догађај могао искористити за националну пропаганду нити се то – због наслањања српске политике на Аустро-Угарску – и могло учинити.⁸

⁴ В. Вучковић, *нав. дело*, 52–81.

⁵ С. Локок (Sidney Locock) – Гренвилу (Earl of Granville), 2. март 1882, Београд, Public Record Office, Foreign Office (даље: PRO FO) 105/32; Архив Србије, Министарство иностраних дела – Политичко одељење (даље: АС, МИД – По), I, VII/1882; В. Вучковић, *нав. дело*, 82–83.

⁶ Сала (Sala) – Фрејсинеу (Freycinet) 2. и 3. март 1882, Београд, Correspondence Politique Serbie (даље: CP Serbie), vol. 4; Локок – Гренвилу, 1. и 2. март 1882, PRO FO 105/32.

⁷ Локок – Гренвилу, 2. март 1882, Београд, PRO FO 105/32; Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 193–200; С. Јовановић, *нав. дело*, II, 130–139; В. Вучковић, *нав. дело*, 84–85.

⁸ С. Локок – Гренвилу, 2. март 1882, Београд, PRO FO 105/32; АС, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (даље: МУД – П),

На вест о проглашењу краљевине Србију је захватио талас одушевљења, те су краљу и влади почели стизати бројни телеграми честитања и поздравне адресе. Међу њима – мада уз извесно закашњење у односу на друге вароши – била је и адреса изасланика вароши Карановца. Они су, уз уобичајене речи хвале и слављења владара, изјавили да је овај проглас „произвео највеће одушевљење и неописану радост у души Твојих верних Карановчана“ и „да је Србија данас доживила стару славу Немањића“. Повезујући стару славу средњовековне српске династије са новим, првим краљем независне Србије, Карановчани су пожелели да „се под скиптром Краљевства Твога уједини раскомадано Српство на Балкану“, те да „оваква слава у старим Престолницама српским Призрену и Приштини скоро засија“. Истичући да проглас краљевине „са становишта религиозног, стоји у свези и са светом црквом“, Карановчани су позвали краља Милана да, у духу средњовековне традиције, буде миропомазан у манастиру Жича, који „од Карановца, само плаховити Ибар раздваја“. Уверавали су краља да су са припремама за ову свечаност већ отпочели, а да је Жича „за ову свечаност приуловила мало оног светог уља истекшег из раке светог Симеуна мироточивог, са којим је Свети Сава брата свог Првовенчаног Стефана на Краљевство помазао“. На манастирској цркви су већ била отворена нова врата па је Жича уместо седмобрате постала осмобрата.⁹

Вероватно Карановчани у овој адреси не би ни поменули да су већ почели припреме за дочек краља да нису знали да је планирано једно дуже путовање краља Милана по Србији. С обзиром да одушевљење које је завладало Србијом због проглашења краљевине није могло дуготрајније потиснути у други план политичке проблеме Србије

IV–49; *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији*, књига 37, Београд 1882, 54–58; Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 198–200.

⁹ Потписници ове карановачке адресе новоме краљу били су: јереј М. Марковић, члан Ужичке конзисторије, Мата Јовановић, Јеврем Новаковић, Стеван М. Луковић, Лазар В. Милутиновић и Антоније Божиновић, сви трговци из Карановца. (Видело бр. 54, 24. март/5. април 1882); ? – Манцинију (Mancini), 19. март 1882, Београд, Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici P23, – Serbia, Rapporti politici, (даље: МАЕ, AP, P23, Serbia, RP) vol. 1412.

¹⁰ Милан С. Пироћанац – посланицима Србије у Паризу, Берлину, Бечу, Букурешту, Петрограду, Цариграду и Софији, 1/13. априла 1882, Београд, АС, МИД – По, К–38, II/I; В. Вучковић, Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 203–204; С. Јовановић, *нав. дело*, II, 139–141. „Циљ ове екскурзије је посебно да се наследник престола прикаже становништву ових области, стаду владајуће породице“ писао је француски посланик из Београда /Канкло (Canclaux) – Фрејсинеу, 10. април 1882, Београд, CP Serbie, vol. 4).

те да су предстојали избори за скупштину, влада је припремала краљево путовање, уверена да би оно могло имати добар политички ефекат. Краљ Милан је прихватио, за краља неуобичајену, улогу предизборног агитатора. Током једномесечног путовања посетио је: Шабац, Обреновац, Ваљево, Пожегу, Добрињу, Чачак, Карановац, Крушевац, Куршумлију, Прокупље, Лесковац, Ниш, Књажевац, Зајечар и Неготин.¹⁰

Краљ Милан је, са краљицом Наталијом и краљевићем Александром, кренуо на пут 8/20. априла 1882. године. Наталија и Александар су га пратили до Шапца. Одатле су се вратили у Београд а он је наставио пут са председником владе Миланом Пироћанцем, војним министром Тихомиљом Николићем и свитом. Пошто је посетио Обреновац, Шабац, Ваљево, Пожегу и Чачак, краљ Милан је 15/27. априла стигао у Карановац, где је „дочекан неизбројним народом који Га је, у сред грмљавине топова и јеке звона, поздрављао бурним радосним усклицима и бацао пред-а-њ венце и цвеће, тако да је Краљ ходао по самом мирисном цвећу“.¹¹ Краљ Милан се, најпре, помолио Богу у карановачкој цркви а потом се сместио у среској кући која је била припремљена за његов стан. После тога је примио депутације Карановца, срезова Карановачког, Црногорског, Гружанског и Ивањичког, вароши Крагујевца и представнике официјерског кора. Карановчанима, „предвођеним честитим кметом Јованом Новаковићем“, краљ је рекао да ће „у овој општини која је тако патриотична, тако вредна, тако сложна и отресита“ бити отворена ратарска школа. Народно весеље у Карановцу је трајало цео дан и целу ноћ. Следећег дана краљ је отпутовао у Студеницу из које се вратио у Карановац 18/30. априла увече.¹²

Ујутру 19. априла (с.к) делегација општине Карановац поднела је краљу Милану писмену молбу „да Карановац, зато што му је име турско, другачије назове“. Прихватајући ову молбу у којој је видео „јасан и светао доказ да Краљевчани надахнути чистим родољубљем хоће да избришу и последњи траг оног тешког стања под којим су они а са њима и српски народ толико векова патили и мучили се“ краљ Милан је наредио да се ова варош „у спомен Нашег доласка у њихову варош ‘Карановац’ у будуће назива ‘Краљево’“. Ову своју одлуку краљ је саопштио Каранов-

¹¹ Канкло – Фрејсинеу, 20. април 1882, Београд, CP, Serbie vol. 4; Локок – Гренвилу, 14. април 1882, Београд, PRO FO, 105/32; *Видело*, 5/17. мај 1882. (бр. 72, год. III); Српске новине и Видело су редовно обавештавали о току краљевог путовања и задржавањима у појединим варошима.

¹² Видело, 5/17. мај 1882. (бр. 72, год. III); Српске новине, 18/30. април 1882. (бр. 86, год. L) 547.

чанима пред подне и предао им оригинал решења на чување. Том приликом одржао је краћи говор, који је завршио речима: „Ваш Краљ, ваш кум“ ... „хоће да вашу будућност стави под окриље оне значајне народне тековине, која је земљи придобила нов углед, нову славу; Ваш Краљ, ваш Кум, баш зато хоће да вас, прве и најближе седмовратној Жичи, поздрави данас именом које вам одговара данашњим земаљским околностима, именом грађана Краљевског града: 'Краљево'. Карановачка општина названа је Краљевском општином а Карановачки срез Краљевским срезом.¹³

Краљ је, затим, отишао да посети Жичу, која је „једина стара црква српска која није забијена у гудуре и вртаче“, те је јасно да „није зидана за пустињачење и испаштање, него за славе и свечаности, за крунисање Краљева српских и за саборисање властеле и народа српског“. Како је црква била напола срушена, краљ Милан је наредио да се изврше истраживања и откопавања да би се жичка црква могла обновити. Када се вратио у Краљево, дочекан је бакљадом. У име свих грађана поздравио га је члан општинског суда Чебињац. Краљ је одговорио кратком беседом. Затим је у вароши која је сва, „и куће, и дућани, и прошће, и дрвеће,“ била окићена заставама, цвећем и лампионима, почео ватромет који је, како је приметио новински извештач, „можда први у Краљеву, али тако диван, да га је ретко и у Београду видети“. У граду су биле подигнуте „великољепне тријумфалне капије“. Играло се, певало и свирало до дубоко у ноћ.¹⁴

Следећег дана ујутро, краљ Милан Обреновић је, са својом свитом, наставио пут ка Трстенику и Крушевцу и даље ка новоослобођеним крајевима.

¹³ Указ краља Милана о промени назива варошице Карановца у Краљево, 19. април/1. мај 1882; М. Пироћанац – М. Гарашанину, 19. април/1. мај 1882, АС, МУД – П, Ф–ХV–Р3/1882; *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији*, књ. 37, Београд 1882, 76. Видело, 5/17. мај 1882. (бр. 72, год. III). Карановац није био једино место у Србији које је те године тражило да му се промени назив. То су тражили и: Бикотинац у Браничево, Војник у Деспотовац, Пожега у Александрова или Александрија, Кожегин у Александровац или Александрово и тд. (*Молба општинског одбора Пожеге краљу Милану I*, 22. мај 1882. с.к, Пожега, АС, МУД – П, Ф–ХV–14; *Грађани вароши Кожегина краљу Милану I*, 27. маја 1882. с.к, Кожегин, АС, МУД – П, Ф–Х–113. *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији*, књ. 37 и 38, Београд 1882, 101 и 118 и 1883, 167)

¹⁴ Видело, 5. мај 1882. (бр. 72, год. III).

*

Обележавање јубилеја Косовске битке 1889. године требало је да буде најзначајнији празник у Краљевини Србији те године. То је била прилика да се подсећањем на славну прошлост уздигне национални дух српског народа, испитају реакције суседних држава и подигне углед династије Обреновић који није био на завидном нивоу.

После вишегодишњег оклевања краљ Милан је одлучио да абдицира, али није хтео то да учини пре него што обезбеди продужење Тајне конвенције. После преговора са аустроугарским послаником Хенгелмилером и будућим намесником Јованом Ристићем извршене су неке корекције текста Конвенције тако да се Аустро-Угарска обавезала да се свим средствима супротстави сваком непријатељском упаду из Црне Горе усмереном против Србије и њене династије, а аустроугарска подршка територијаном проширењу Србије је одређена прецизније – од израза „у правцу јужних граница“ изразом „у правцу Вардарске долине“. После тога, 28. јануара 1889. године, потписан је српско-аустроугарски Протокол са тумачењем и продужетком важности Тајне конвенције. Пошто је обезбедио континуитет своје спољне политике краљ Милан је, на дворском пријему приређеном поводом прославе годишњице проглашења Краљевине Србије, 22. фебруара/6. марта 1889. године прочитао свој проглас о силаску с престола.¹⁵

У низу промена које су у Србији уследиле после абдикације краља Милана и ступања на престо његовог малолетног сина Александра, међу оне од мањег значаја спадале су краткотрајно занемаривање припрема обележавања јубилеја Косовске битке и, затим, делимична измена програма који је за тај јубилеј још фебруара 1889. године био припремио министар иностраних дела Чедомиљ Мијатовић. Како се знало да би ова прослава могла доста допринети угледу новог краља и нових политичара на челу државе, убрзо се поново приступило њеном планирању, истина као нешто скромније светковине која је требало да има нешто блажи, религиозно-народни карактер. Организациони одбор је, крајем априла 1889. године, објавио проглас о прослави Видовдана, а средином маја је објављен и програм. Главна прослава је требало да

¹⁵ Михаило Војводић, *Међународне димензије прославе петстогодишњице Косовске битке у Србији 1889. године*, у: Путеви српске дипломатије. Огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку, Београд 1999, 36–37; Ж. Живановић, *нав. дело*, II, 396–402; С. Јовановић, *нав. дело*, II, 406–410.

се одржи у Крушевцу на Видовдан 27. јуна, а пет дана касније млади краљ Александар је требало да буде миропомазан у манастиру Жича.¹⁶

Све се даље одвијало према програму. Краљ Александар је, у пратњи намесника Косте С. Протића и Јована Белимарковића и свих министара, стигао возом у Крушевац 26. јуна. Сутрадан, 27. јуна, одржан је помен косовским јунацима у порти Лазарице, а поподне је краљ Александар положио камен темељац за споменик изгинулим Србима на Косову. Следећег дана положио је камен темељац за нову барутану, а онда се упутио ка Краљеву, задржавајући се, кратко у Љубостињи, Трстенику и Врњачкој Бањи.¹⁷ Свуда дочекиван од велике и раздрагане масе народа, краљ Александар је, са двојицом намесника, државним званичницима и црквеним великодостојницима, бројном свитом и народним представницима, стигао у Краљево 30. јуна. Пuteви, мостови и куће су били украшени цвећем, тробојкама и разним другим украсима. Улазак краља Александра у Краљево пропраћен је пуцањем из топова. Дуж улица су стајали шпалири војника.¹⁸ „Чим је стигао у Краљево,

¹⁶ М. Војводић, *нав. дело*, 38–39; Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига трећа: *Краљевско намесништво по абдикацији краља Милана и прва половина владавине краља Александра I 1889–1897*, Београд 1924, 30–31; *Ред светковине косовске петстогодишњице – косовски помен*, Српске новине, 15/27. јун 1889. (132, LVI).

¹⁷ А. Пајевић, *Мала споменица са петстогодишње славе видовданске у Крушевцу и миропомазања краља Александра у Жичи* (са више слика), Нови Сад 1889, 13–64; Српске новине, 20. јун/2. јул 1889. (бр. 136, LXI) 629–630. О прослави петстогодишњице Косовске битке у Крушевцу и њеном међународном одјеку: Сава Дечанац, *Владалац и народ. Крунисање и миропомазање владоца, дужности његове и народне*, Београд 1897, 204–211; Михаило Војводић, *Српско–турски односи и прослава петстогодишњице Косовске битке*, у: *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Београд 1992, 483–505; Исти, *Међународне димензије прославе петстогодишњице косовске битке у Србији 1889. године*, *Путеви српске дипломатије. Огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Београд 1999, 36–50; Јован Пејин, *Обележавање петстогодишњице косовске битке 1889*, *Архивски преглед* 1–2, 1989, 42–61.

¹⁸ Српске новине, 20. јун/2. јул 1889. (бр. 136, LXI) 629–630. Арса Пајевић је тада овако описао Краљево: „Краљево (пређе Карановац) у чачанском округу, врло је лепа и жива варошица са преко 3000 становника, са доста развијеном трговином и врло лепим, правилним улицама, да је са свакога краја погледати можемо; а цела је најлепше калдрмисана, те по томе и вазда чиста. Па како лежи окружена на далеко непрегледним и богадим равним пољима, то је држава овде подигла прву и једину ратарску школу, у којој се већ од више година, као у расадници некој за целу Србију, спремају њезини синови, те, обогачени знањем и практичним напреднијим радом у разним економским струкама, одлазе у народ да и њега поуче, у чему је назадан. Краљево има

упутио се цркви, а после је отишао пешице у дивну ратарску школу, где је за Њ био спремљен стан.“ Од уласка у град до Ратарске школе краљ је ишао пешке а пратили су га регенти, министри и стотине сељака на коњима. Пред црквом краља је пригодном беседом поздравило једно ђаче, а пред Ратарском школом председник Краљевачке општине Милош Црвчанин. Према неким проценама тада је у Краљеву било око 30 000 људи, а извештач Српских новина је проценио да је гостију било око 20 000. „Дивне улице лепотнога Краљева прекриљене су силним народом, који се стекао са свију крајева отаџбине, а приређивачи су се постарали, да лепу варошицу задиче још и врло укусним и многобројним украсима. Варош је сва илуминована, а народ игра весело коло!“¹⁹

Првог јула пре подне краљ Александар је примао народне и војне депутације које су дошле да присуствују свечаности његовог миропомазања. Али, догађај дана је био долазак јединог представника дипломатског кора, руског посланика Персијанија, који је дошао да „као нарочити изасланик и представник Њ. В. Цара Руског Александра III присуствује миропомазању“. Уз пут од Београда до Краљева Персијани је „у сваком месту дочекиван најсвечаније са поздравним говорима и нарочитим депутацијама“, а у Краљеву га је пред кућом одређеном за његов смештај чекала група хорова који су певали руску химну. Персијани им се обратио са балкона кратким говором. По подне у пет часова краљ је примио Персијанија у аудијенцију, који је тако дочекиван јер је био изасланик руског цара за кога су везиване „најлепше народне наде за будућност“. Повратак митрополита Михаила и овај догађај

своја два парна млина, парно купатило, читаоницу, певачко друштво и т.д. а народ је у њему и у целој околици врло вредан и радан, што се уосталом види и по оном благостању, које ти на сваком кораку у очи пада. Краљево је нова регулисана варош, на темељу старог Карановца, за који су се у више пута отимали Срби, Турци и Аустријанци, докле га нису Срби 1805. под Карађорђем коначно освојили, те од тада вазда је био у српским рукама.“ (А. Пајевић, *нав. дело*, 67–68) Извештач британског дипломатског представника је, такође, сматрао да би требало да у неколико речи опише град: „Град Краљево лежи у пикторескној долини Ибра, притоци Мораве. Улице се у потпуној правилности радијално пружају од простране пијаце у центру која има облик правилног круга. По читавом граду лепо су засађене акације, магнолије и борови, а град је натркиљен планинским падинама на којима су увече гореле ватре.“ /Буркије (J. D. Bourchier) – Сен Џону (St. John), 3. јули 1889, Краљево, PRO FO, 105/74.

¹⁹ Буркије – Сен Џону, 3. јули 1889, Краљево, PRO FO, 150/74; Српске новине, 20. јун/2. јул 1889. (бр. 136, LXI) 630; Сава Дечанац, *нав. дело*, 211.

наговештавали су промену српске спољне политике. Те вечери Краљево је било свечано осветљено, а у Жичи је било бденије.²⁰

Младога краља Александра I Обреновића V, уз кога је стално као заступник кума – тј. руског цара – био Персијани миропомазао је митрополит Михаило 2. јула пре подне у манастиру Жичи. Манастир је за ову прилику незнатно поправљен, тако да су се још видели трагови турских разарања. Истакавши да младога краља „у ово божје светилиште доведе Србија“ а „прима света православна црква“, Митрополит је поменуо Светог Саву као посредника преко кога ће небески благослов сићи на краља Александра. Миропомазање је обављено у присуству руског посланика Персијанија, двојице намесника, свих чланова владе, више црквених великодостојника и краљеве свите, док је у манастирској порти и око манастирског комплекса била непрегледна маса народа.²¹

После миропомазања, које је завршено у подне, краљ Александар је, са специјално постављене трибине у пољани недалеко од манастира, посматрао дефиле сва три рода српске војске. Затим се вратио у Краљево, где је у Ратарској школи и у епископском парку био припремљен ручак за више од хиљаду особа. Низале су се патриотске здравице, међу којима су запажене: здравица краљу Александру, коју је, „у име народа и гостију из Србије“ изговорио Ранко Б. Тајсић, вођа депутације Чачанског округа, и здравица српском народу коју је изговорио намесник Јован Белимарковић. У међувремену су стизале бројне честитке међу којима су биле најзначајније честитке краљевих родитеља и намесника Јована Ристића као и честитке руског, немачког и аустријског цара, италијанског, грчког, данског и белгијског краља, енглеске краљице, председника Француске Републике, румунског министарског Савета у име краља итд. После овог великог народног ручка отпочело је народно весеље. Са околних висова су прављени ватромети, а на вишим деловима планине Столови биле су упаљене бројне, велике ватре. Славило се до дубоко у ноћ. Славило се у целој Кнежевини Србији. У Београду и свим градовима

²⁰ Буркије – Сен Цону, 3. јули 1889, Краљево, PRO FO, 105/74; Галвања (Galvagna) – Криспију (Crispi), 29. јуни 1889, MAE, AP, P23 – Serbia, RP, vol. 112; Српске новине, 20. јун/2. јул 1889. (бр. 136, LXI); А. Пајевић, *нав. дело*, 101–102; Сава Дечанац, *нав. дело*, 212; види: М. Војводић, *Међународне димензије прославе петстогодишњице косовске битке у Србији 1889. године*.

²¹ Буркије – Сен Цону, 3. јули 1889, Краљево, PRO FO, 105/74; А. Пајевић, *нав. дело*, 104–112; *Ред прославе косовске петстогодишњице. Миропомазање његовог величанства краља Александра I*, Српске новине, 20. јун/2. јул 1889 (бр. 136, LVI); Сава Дечанац, *нав. дело*, 212–214.

у којима су постојале трупе сталног кадра и артиљеријске јединице пуцано је из топова и организоване су војничке параде пред црквама.²²

Сутрадан краљ је, са бројном свитом, отишао да посети манастир Студеницу. Ту је преноћио да би затим у повратку још једном свратио у Краљево. Овога пута Краљевчани су га дочекали испред вароши. Варош је увече поново свечано осветљена. Краљ Александар је са свитом и пратњом отишао за Чачак ујутро 23. јуна, а онда, преко Горњег Милановца и Такова, отпутовао за Београд.²³

*

Трећи српски краљ који је посетио Краљево био је Петар I Карађорђевић. Као и краљ Александар Обреновић, и краљ Петар је у Краљеву био у склопу свог пута до Жиче, где је миропомазан. Најпре је крунисан у Саборној цркви у Београду 21. септембра, а следећег дана је присуствовао војној паради на Бањици. Бројне честитке су стизале из иностранства и из Србије а крунисање је прослављено и у српским дипломатским представништвима.²⁴ Према детаљном плану, који је објављен у новинама²⁵ 19. септембра 1904. године (с.к), краљ Петар је, са синовима – краљевићима Ђорђем и Александром и свитом кренуо из Београда, 5. октобра и, преко Крагујевца и Губеревца, дошао у Краљево. Већ у селу Витановци дочекао га је посланик Божовић и поздравио у име Краљевчана. Дошавши у Краљево које је било посебно окићено за ту прилику, краљ Петар је најпре отишао у цркву. Затим је посетио касарну и ратарски расадник, коњушнице и збирку Ратарске школе. Посетио је и манастир Студеницу. По повратку у Краљево примио је

²² Српске новине, 21. јун/3. јул, 22. јун/4. јул и 24. јун/6. јул 1889. (бр. 137 и 140, LXI). А. Пајевић, *нав. дело*, 112–118; Сава Дечанац, *нав. дело*, 215–218. Оцењујући значај миропомазања краља Александра у Жичи, Сава Дечанац је тај догађај назвао историјским чином „за виши владалачки задатак“, чином који „носи на себи печат победе, дуговечне народне издржљивости и српске свести.“ (Сава Дечанац, *нав. дело*, 224–225)

²³ Српске новине, 23. јун/5. јул, 24. јун/6. јул и 27. јун/9. јул 1889. (бр. 139, 140 и 141, LXI); Велика Србија 22. мај/3. јун 1889. (бр. 21, II); Сава Дечанац, *нав. дело*, 218–225.

²⁴ Драгољуб Р. Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић. Живот и дело. У отаџбини 1903–1914. године*, Београд 1990, 83–85.

²⁵ Жорж Беноа (Georges Benoit) – Делкасе (Delcasse), 2. октобар 1904, Београд, Ministère des Affaires Etrangères, N. S. Serbie, (даље: MAE, NS, Serbie) vol. 4; Српске новине 19. септембар/ 2. октобар и 21. септембар/4. октобар 1904. (бр. 202 и 203, LXXI).

варошку депутацију која му је изразила жељу варошана да железничка пруга буде саграђена и до Краљева.²⁶

Миропомазање, које је „у ствари црквена консакрација претходно извршеног еминентно политичког чина Краљева Крунисања“, краља Петра I обављено је у манастиру Жичи 9. октобра 1904. године. У Жичи, која је „опала“ те је „улаз у цркву сама рушевина“ покривена даскама, краља Петра је миропомазао митрополит Инокентије. После дефилеа који је посматрао са трибине посебно направљене за ту прилику у пољу пред црквом, краљ је дошао у Краљево. Током свечаног ручка који је том приликом у Краљеву приређен одржана су три говора. Први је изговорио краљ Петар. Он је, најпре, истакао да ће за своја дела бити одговоран пред судом историје, али и пред Божјим судом. Својом обавезом сматрао је чување и поштовање великих народних традиција. Био је срећан што је миропомазан у Жичи, „где су толики славни владари наши примили благослов црквени“, али је, рекао је, исто толико срећан због тога „што се тај чин обавио у кругу Мојих драгих Краљевчана“. Веома је значајно и то што је краљ Петар на крају свог говора, истакао своју оданост Српској цркви, пожелевши јој успеха у испуњавању националне мисије.

Други говор одржао је митрополит Инокентије, који је истакао краљеву побожност и обећао да ће Српска црква своје снаге уложити у испуњавање своје националне мисије. После митрополита говорио је посланик Краљевине Србије у Паризу Миленко Веснић, који је, најпре, истакао значај манастира Студенице и Жиче. Затим је говорио о историјској улози Карађорђа и кнеза Александра Карађорђевића и о надама које народ полаже у новог краља Србије.²⁷

Поподневним примањем грађана у приватне посете и вечерњом забавом у хотелу „Париз“ завршен је боравак краља Петра и краљевића Ђорђа и Александра у Краљеву. Следећег дана они су се вратили у Београд.²⁸

Утисак који је изазван у земљи и дипломатска реаговања показују да је ова свечаност миропомазања имала велики значај за стабилан

²⁶ Српске новине 23. септембар/6. октобар и 24. септембар/7. октобар 1904. (бр. 205, LXXI); Đorđe Karadorđević, *Istina o tome životu*, Beograd 1969, 170.

²⁷ Ж. Беноа – Делкасеу, 11. октобар 1904, Београд, МАЕ, N.S, Serbie, vol. 4; Д. Живојиновић, *нав. дело*, 86–87; Ђ. Karadorđević, *нав. дело*, 170; Српске новине 26. септембар/9. октобар 1904. (бр. 209, LXXI); Самоуправа, 26. септембар/9. октобар 1904. (бр. 224, II)

²⁸ Самоуправа, 28. септембар/11. октобар 1904 (бр. 226, II); Српске новине, 29. септембар/12. октобар 1904. (бр. 210, LXXI)

положај краља Петра у унутрашњој и спољној политици. Сви европски дворови, осим енглеског, прихватили су новог краља Србије. Посебну пажњу дипломатских предстаника изазвао је телеграм – честитка руског цара Николаја.²⁹ Назирала су се нова кретања на Балкану.

Овакви прегледи кратких боравака три српска краља у Краљеву током двадесетогодишњег периода крајем XIX и почетком XX века, када су се одигравали многи значајнији догађаји за историју Србије, на први поглед, не морају изгледати превише важни. Међутим, треба имати у виду да се у оно време много теже и ређе путовало, треба сагледати важност ових догађаја на макро - и микро - плану. Краљ Милан Обреновић је боравио у Краљеву у време када му је углед био знатно пољуљан а краљеви Александар Обреновић и Петар I Карађорђевић на самом почетку своје владавине. Свакако по саветима себи блиских политичара сваки од њих је предузимао пут до Краљева због Жиче и Студенице са одређеним циљем који се може свести на подизање угледа династије и владара и на учвршћење власти. Намера је била и да се постигне, мање или више, позитиван међународни ефекат.

Поред унутрашњеполитичког, спољнополитичког и династичког значаја, ове посете су имале несумњиву важност и у склопу локалне историје. Три пута је Краљево имало прилику да угости српског краља. То је, свакако, захтевало трајније ангажовање већег броја људи и, у релативно кратком периоду, уносило необичну динамику у живот вароши. Пре доласка краља пуно се радило и припремало, живело се за тај дан, а после његовог одласка живело се од прича о томе дану. Белешке о посетама Краљеву краљева Милана I Обреновића, Александра I Обреновића и Петра I Карађорђевића Краљеву, су белешке о значајним политичким и династичким потезима али и о несвакидашњем животу ове вароши током неколико дана. Самим тим драгоцене су за историју овог града.

²⁹ Ж. Беноа – Делкасеу, 11. октобар 1904, Београд, МАЕ, Н.С. Сер, Вол. 4; Романо Авецана (Romano Avezana) – Титонију (Titoni), 12. октобар 1904, Београд, МАЕ AP, P23, Serbia, vol. 197; Самоуправа, 28. септембар/11. октобар 1904. (бр. 226, II); Д. Живојиновић, *нав. дело*, 86.